

A. Zinchenko. The peculiarities of psycho-social working with patients with epilepsy.

In article the questions of seeking the ways and means of improving the socio-psychological adaptation of the people suffering from psychic illnesses, namely on epilepsy are considered. The attention is focused on the development of the individual and group programs of psychosocial care for the patients with epilepsy taking into account the psychological mechanisms of social adaptation.

Keywords: *adaptation, socio-psychological adaptation, mechanisms of social adaptation, psychosocial support, epilepsy.*

УДК 159.922.6

О. Л. Томіліна

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО УЯВЛЕННЯ У ШКОЛЯРІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розповідається про формування екологічного уявлення школярів молодшого шкільного віку

Ключові слова: *екологічне уявлення, екологічна культура, екологічне мислення, екологічне виховання, екологічне знання.*

Постановка проблеми. Екологічні проблеми набувають загальнопланетарного характеру, створюють реальну загрозу існуванню людства. В цих умовах вирішенню проблеми виживання людства певною мірою сприяє екологічна освіта учнівської молоді, одним з пріоритетних завдань якої є виховання бережливого, раціонального, розумного ставлення до довкілля – на противагу споживацькому користолюбному, утилітарному використанню природних багатств. Тому цілком закономірно, що Доктрина розвитку освіти України наголошує на необхідності екологічного виховання молоді. Безпосереднім завданням сучасної школи постає формування екологічного мислення школярів, яке має проявлятися у свідомому ставленні до природи, у доцільній взаємодії з нею, в осмисленні екологічних явищ, в умінні приймати адекватні рішення стосовно природного середовища.

Аналіз останніх наукових праць. Сучасні дослідники проблеми Чорнобильської катастрофи підкреслюють руйнівний вплив її наслідків, на організм і психіку дітей та юнацтва (В.В. Авраменкова, О.В. Киричук, Є.О. Лазебна, В.О. Маляко, В.Т. Панок, В.І. Панченко, В.В. Рибалка, Т.Н. Рудницька, В.О. Скребець, Н.В. Татарина, С.В. Тітієвський,

Е.Д. Хомська, М.Л. Чепа, С.І. Яковенко та ін.). За результатами проведених досліджень констатована відсутність готовності потерпілого населення до реальної ініціативної поведінки у напрямі змін та розвитку власної екологічної спрямованості.

За даними соціологічних досліджень стану суспільної екологічної свідомості виявлено, що екологічні проблеми сприймаються більшістю досліджуваних як особистісно значущі, але екологічна неосвіченість, низький рівень екологічної культури як більшості населення, так і владних структур, суттєво обмежує діяльність, спрямовану на підтримку природного середовища, та обумовлює неадекватну поведінку в критичних соціоекологічних ситуаціях (А. М. Геллап, Б. З. Докторов, Р. Е. Денлап, Л. В. Корель, Б. М. Маклярский, В. О. Рукавішников, В. В. Сафронов, Б.М. Фірсов, І. А. Халій).

Вивчення екологічної свідомості школярів і студентів (Г. Шагун, В.І. Павлов, П. Е. Риженков) показало, що існує помітна стурбованість підлітків станом навколишнього середовища, яка не отримує підтримки зі сторони дорослих.

Філософи та релігійні діячі (Ф.С. Войно-Ясенецький, А.Л. Дворкін, М.М. Кисельов, В. В. Шаранов, А. Швецер) підкреслюють, що екологічна свідомість органічно синтезує усі попередні типи свідомості: міфологічну, релігійні, наукову та повинна мати синкретичну природу (М.І. Дробноход). Констатовно, що у більшості викладачів гуманітарних дисциплін світоглядні основи суттєво розбалансовані, що призводить до створення «світоглядного вакууму», який негативно впливає на екологічну свідомість більшості учнів (В. Безрукова, В. В. Шаронов).

З точки зору вчених-екологів, міжвидова агресія є найбільш важливою загрозою цивілізації (екологічний аспект світового тероризму) і сьогодні людині вкрай потрібен широкий вибір різноманітних життєвих цінностей, що потенційно збільшує кількість ймовірних ідентифікацій і поєднує особистість з іншими культурними та релігійними групами (В. Р. Дольник, В. А. Легасов, К. Лоренц). Підкреслено, що тільки суттєве покращення сучасної освіти молоді є найбільш оптимальним шляхом подолання цієї небезпеки.

Метою статті є формування екологічного уявлення в школярів молодшого шкільного віку.

Основна частина. Насьогодні перед суспільством постає потреба у формуванні екологічної свідомості екоцентричного типу. Тобто, такої

системи уявлень про навколишній світ, відповідно до якої, вищою цінністю є гармонійний розвиток людини і природи, що є елементами єдиної системи. Мета взаємодії, при цьому, визначається екологічним імперативом: правильним і дозволеним є те, що не руйнує екологічну рівновагу; етичні норми і правила однаковою мірою поширюються на взаємодію як між людьми, так і зі світом природи; діяльність з охорони природи продиктована необхідністю зберегти її заради неї самої [1, 236].

При з'ясуванні значення терміна «екологічне уявлення» зрозуміло, що йдеться про те, яким чином репрезентується у побутовій свідомості стосунки у системі «людина – природа», як людина уявляє визначення своє і свого соціуму у навколишньому світі, яке місце посідають в образі світу окремі живі істоти, так і природа в цілому.

Людина народжується, живе і розвивається у певному середовищі. Середовище розглядається як система різноманітних факторів, що впливають на спосіб існування людини та її психіку. Існує величезна кількість екологічних факторів, що впливають на людську психіку, а саме: біогенні та антропогенні [6].

Таким чином, постає завдання змінити світоглядні парадигми та світосприйняття людини. Адже саме від'ємний приріст населення, «екологічні» захворювання – найгостріші й найболючіші проблеми для України. Розв'язання їх можливе за умови формування принципово нового екологічного мислення та виховання екологічної культури особистості. Саме свідоме й бережливе ставлення до природи має формуватися з дитинства у сім'ї, в школі і, можливе воно, лише за умови підвищення екологічної культури та знань особистості у даній галузі. Турботою про екологічне благополуччя природного середовища для сучасних і майбутніх поколінь, досягненням високого рівня екологічної культури повинні бути максимально пронизані шкільні програми, навчальні посібники.

Більш глибокий аналіз сучасного стану екологічної культури показав, що розв'язання даних проблем неможливе без розширення поняття екологічної культури суспільства, найбільш продуктивне формування якої припадає на старший дошкільний і молодший шкільний вік. Важливою ланкою в системі екологічного виховання є початкова школа. Одним із найважливіших завдань сучасної початкової школи є підвищення екологічної грамотності учнів, формування у них навичок економного, бережливого використання природних ресурсів, формування активної гуманної позиції по відношенню до природи.

Формування екологічної свідомості підрастаючого покоління – одне з найважливіших завдань сьогодення. Екологічна свідомість формується під час екологічного виховання і освіти, які є атрибутивними компонентами загальнолюдської культури. Екологічна освіта спрямована на поєднання раціонального й емоційного у взаємовідносинах людини з природою на основі принципів добра і краси, розуму і свідомості, патріотизму, наукових знань і дотримання екологічного права. Отже екологічна свідомість передбачає наявність екологічних знань, мислення, світогляду, етики та культури.

Екологічне знання – це результат пізнавальної діяльності людини (або просто життєдіяльності індивіда) як реакція суб'єкта пізнання на довкілля. Екологічне знання може розглядатися також як форма здатності цілеспрямованої взаємодії людини з навколишнім середовищем і в сукупності цих двох аспектів – як деяка модель поведінки у навколишньому світі. Екологічне знання утворюється складною системою різних структурованих сукупностей фактів, закономірностей, теоретичних побудов, відображень, що сприяють цілісному уявленню про навколишнє середовище та місце людини в природі.

У життєдіяльності суспільства екологічна свідомість виконує такі функції [5, 353]:

а) регулятивну – забезпечення ефективної дії механізмів раціонального управління відносинами суспільства і природи;

б) пізнавальну – з'ясування дійсного характеру соціальних природних відносин, причин глобальної екологічної кризи та пошуку шляхів її подолання в інтересах виживання як самої людини, так і природи;

в) нормативну – розроблення на основі пізнання закономірностей розвитку системи «суспільство-природа» норм раціональної природоперетворювальної діяльності;

г) прогностичну – передбачення можливих негативних впливів господарської діяльності та пошук засобів їх мінімізації або цілковитого уникнення;

д) виховну – створення підґрунтя для формування екологічної поведінки як окремих індивідів, так і суспільства загалом.

Індивідуальна екологічна свідомість творить ідеї, уявлення та погляди окремих людей про природне середовище, рівень його експлуатації, забруднення та охорони.

З точки зору О. С. Мамешіної екологічна свідомість – є вищим рівнем психічного відображення природного і штучного середовища, свого внутрішнього світу, рефлексії щодо місця і ролі людини у світі природи, а також здатність до саморегуляції даного відображення. Екологічна свідомість зумовлена зовнішніми та незалежними від людини екологічними чинниками, які відображаються крізь призму її внутрішнього світу. Екологічна свідомість реалізується в структурі різноманітних ставлень людини до оточуючого життєвого середовища; обумовлює та детермінує поведінку і діяльність на основі саморефлексії. Екологічній свідомості притаманний соціокультурний характер, який формується філогенетичним шляхом, закріплюється в культурно-історичному досвіді людства та засвоюється індивідуально в процесі онтогенезу [4].

Виховання у дітей відповідального ставлення до природи – складний і довготривалий процес. Його результатом повинно бути не лише оволодіння відповідними знаннями та вміннями, а й розвиток уміння і бажання активно захищати, покращувати навколишнє природне середовище.

З. Абдулаєв зазначає, що «потрібно розрізнати індивідуальні та теоретичні психологічні та ідеологічні структурні рівні екологічної свідомості» [3, 108].

Саме екологічна культура визначає способи і форми взаємовідносин людини із навколишнім середовищем. Е. В. Гіроусов трактує екологічну культуру так: екологічна культура – це продовження і розвиток загальної культури, характер якої виражає новий рівень відносин між суспільством і природою. Вона по-різному проявляється в системі духовних цінностей, соціальних інститутах, у всіх видах людської діяльності, безпосередньо пов'язаних з пізнанням, засвоєнням і перетворенням природи [2, 195].

Контакт із природним довкіллям людина починає з раннього віку. Саме тоді закладаються початки екологічної культури особистості, які продовжують розширюватися та збагачуватися на наступних етапах онтогенезу. Сенситивним періодом для розвитку екологічних уявлень ми вважаємо молодший шкільний вік. Процес становлення екологічної культури молодшого школяра має ґрунтуватися на врахуванні психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку. Серед останніх, важливим є підвищена емоційна чутливість, не сформованість пізнавальної та вольової сфер. Психологічні особливості ставлення молодших школярів до природи визначають педагогічну стратегію формування основ їх екологічної культури.

Уявлення про природу, як про духовну цінність, дає змогу особистості відчувати єдність людини і природи на психологічному, особистісному рівні. Водночас духовна взаємодія з природою має значний вплив на розвиток особистості, а також її мотиваційної сфери у ставленні до природного довкілля, що має стати основою в екологічному вихованні учнів. Діти повинні безпосередньо спілкуватися з природою під керівництвом учителів, які можуть показати її красу та досить яскраво і детально розповісти про наслідки насилля над середовищем. Діти повинні усвідомити та засвоїти, що довкілля з його проблемами не існує десь окремо від них, а впливає на них залежить від їх ставлення.

Як зазначає О. Біда, при викладанні природознавства поняття «екологічна культура» вживається у різних аспектах, а саме:

1) по-перше, це поняття розглядається як органічна складова всієї культури суспільства і характеризує сферу взаємодії людства з природою. У такому розумінні поняття «екологічна культура» має історичний характер і визначається дослідниками як сукупність досягнень суспільства і його матеріального та духовного розвитку, закріплених у звичаях, етичних нормах, в усталених стереотипах ставлення людей до природи, поведінці у природному середовищі;

2) по-друге, у педагогічному аспекті поняття «екологічна культура» вживається для визначення рис особистості, що передбачають наявність у людини відповідних знань і переконань, підпорядкування практичної діяльності вимогам раціонального природокористування. У такому розумінні екологічна культура є показником свідомого, відповідального ставлення особистості до природи.

Педагогічним процесом, спрямованим на формування екологічної культури особистості, є екологічна освіта і виховання.

Одним із найважливіших завдань екологічного виховання є формування ставлення до довкілля з таких елементів:

- емотивного (емоційного);
- когнітивного (пізнавального);
- конативного (поведінкового) та гармонійного їх поєднання.

Л. Нарочна, Г. Ковальчук, К. Гончарова вважають, що екологічне навчання і виховання – це психолого-педагогічний процес, спрямований на формування у людини знань наукових основ природокористування, необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації та активної

життєвої позиції в галузі охорони природи, раціонального використання і відтворення природних ресурсів.

У «Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні» зазначається, що актуальність екологічного виховання і освіти учнів як необхідної умови для утвердження нового екологічного мислення суспільства полягає в тому, що воно формує систему поглядів, переконань, які базуються на загальнолюдських нормах і законах розвитку природи, сприяє тісному взаємозв'язку майбутніх громадян із вирішенням конкретних екологічних проблем, передбачає цілеспрямоване систематичне засвоєння учнями знань про взаємодію людини та природи. Екологічне виховання мусить мати на меті формування в людини світогляду, заснованого на уявленні про єдність із природою та спрямованість культури і всієї практичної діяльності не на експлуатацію природи і, навіть, не на збереження її в первинному вигляді, а на її розвиток. Адже подальший розвиток людства може відбуватися тільки разом із подальшим розвитком природи, її розмаїттям та багатством.

Підводячи підсумки проблеми становлення та розвитку екологічної культури особистості ми прийшли до висновку, що початок на ранніх етапах онтогенезу та неперервність екологічного виховання, навчання і освіти є одним із найважливіших факторів, які формують її екологічні уявлення та свідомість.

Л і т е р а т у р а

1. *Дерябо С.Д. Ясвін В.А.* Экологическая педагогика и психология. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996.
2. *Гироусов Э.В.* Философские проблемы глобальной экологии. – Москва: Наука, 1983.
3. *Абдуласв З.* Экологическое отношение и экологическое сознание. – Ташкент: 1990.
4. *Мамешина О.С.* Автореферат дисертації. Психологічні умови розвитку екологічної свідомості старшокласників у системі позашкільної освіти. – Київ: 2004.
5. *Димань Т.М.* Екологія людини. – Київ: Видавничий центр «Академія», 2009.
6. *Львовочкіна А.М.* Екологічна психологія : навчальний посібник. – Київ: 2003.

О. Tomilina. The formation of the ecological notion of the school children of the junior school age.

The article tells about the formation of ecological notion of the school children of the junior school age.

Keywords: *ecological notion, ecological culture, ecological way of thinking, ecological education, ecological knowledge.*

УДК 502.753:37.035:37.015.2+581.5+635.918

М. М. Гайдаржи, В. В. Нікітіна, К. М. Баглай

ЗБЕРЕЖЕННЯ РОСЛИННОГО РІЗНОМАНІТТЯ У ВИХОВАННІ ЕКОЛОГІЇ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛЮДИНИ

Проаналізовано низку документів, в яких обґрунтовано необхідність збереження рослинного різноманіття у ботанічних садах світу. Дослідження колекції сукулентів Ботанічного саду імені акад. О.В. Фоміна показало, що близько 70% рослин є раритетними видами, що потребують збереження за підтримки відповідних державних програм. Колекція широко використовується для екологічного виховання студентів.

Ключові слова: *рослинне різноманіття, екологічне виховання, раритетні види, сукуленти, колекція.*

Рослинне різноманіття має надзвичайно важливе значення для життя і суспільної діяльності людини, оскільки забезпечує сприятливі екологічні умови на Землі, є джерелом продуктів харчування, а також сировини для різних галузей промисловості, медицини й сільського господарства. При вивченні загальної біології в середній школі, а саме теми щодо «Історичного розвитку Землі» наголошується, що після утворення рослинного покриву на землі почався і розвиток життя на нашій планеті. Тобто без рослин не було б і життя на Землі. Цю тезу багато людей не розуміють або забувають після закінчення середньої школи. З діяльністю людини пов'язана сьогодні і головна загроза біологічному різноманіттю рослин. Дані про різке скорочення площі тропічних лісів, які вважаються легенями нашої планети відомі багатьом, але далеко не всіх ці дані бентежать [10].

Існування людства неможливе без збереження рослинного покриву Землі. На сьогодні існує реальна загроза зникнення багатьох видів рослин, що призведе до збіднення рослинного різноманіття та негативних екологічних наслідків.